
ÓKOR–KÖZÉPKOR

Politikai „rendszer váltás” és irodalmi interakció

Egy 2011-ben indult kutatási kezdeményezés, valamint az azóta eltelt időben megtartott több konferencia eredményeként született meg *Alice König* (University of St. Andrews) és *Christopher Whitton* (University of Cambridge) szerkesztésében az alábbiakban ismertető 2018-as kötet, amely címében ugyan irodalomtörténetet és intertextuális megközelítést sugall, mégis egy olyan történeti eseményhez kapcsolódik ezer szállal, amely a korabeli irodalmat és az irodalmi élet szereplőit is erősen érintette.

Domitianus császárt, aki a későbbi ábrázolások szerint uralkodásának utolsó éveiben zsarnokként kormányzott, Kr. u. 96. szeptember 18-án meggyilkolták. A következő szűk másfél esztendő az idős Nerva császár átmenetinek tekinthető uralkodása alatt telt el, hogy 98 elején trónra lépjen az a Traianus (ur. 98–117), aki az egyik legjobb római császárként, nagy hódítóként vonult be a rómaiak történelmi emlékezetébe. Éles és véres politikai, illetve dinasztia váltást élt meg Róma ebben a három esztendőben, amely mély nyomot hagyott az irodalmi életben is. Írók, költők, politikusok keresték a helyüket a változó viszonyok közepette, igyekeznél alkalmazkodni az új helyzethez.

Ez a változás a kiindulópontja, de egyben központi témája is a kötetnek, amely a római irodalom és irodalmi kultúra egészét veszi szemügyre abban a mintegy negyven évben, amelyet három császár (Nerva, Traianus, Hadrianus) uralkodása fog át. Ebben az időszakban olyan szerzők alkottak, akiknek művei meghatározó hatással voltak a világirodalom, s ezen belül a történetírás későbbi fejlődésére. Az epigramma mai értelemben vett műfaját megteremtő Martialis, vagy a szónoklattan egyik klasszikusa, Quintilianus e kor alkotói voltak.

A történészek számára ismertebb Suetonius, Tacitus, Plutarkhosz és a levélíró ifjabb Plinius szintén ebben az időszakban alkottak. Az ifjabb Plinius akár a kötet címében is szerepet kaphatott volna, amit maguk a szerkesztők is jeleznek egy lábjegyzetben (18. lap, 66. jz.), hiszen levelezése révén központi szerepet játszik a korabeli irodalmi élet, személyes kapcsolatok stb. megismerésében. Rögtön ide kívánczik a megjegyzés, hogy a választott korszak irodalmi szempontból sem koherens egység, s ezzel a feszültséggel maguk a szerkesztők is vívódnak – eredménytelenül – az előszóban. Valamikor a 110-es évek elejére ugyanis kihal az a generáció, amelyik aktív politikai-irodalmi szereplőként tevékenykedett Domitianus alatt. A kötetbe foglalt 18 tanulmányból talán 2-3 olyat akad, amelyik ne kapcsolódna a 96–98 közötti hatalomváltáshoz, így a kötet súlypontja erősen a címben jelzett korszak eleje felé tolódik.

Paul Roche tanulmányában (Pliny and Suetonius on Giving and Returning Imperial Power – Plinius és Suetonius a császári hatalom átadásáról és visszaadásáról) a pliniusi Panegyricust elemzi, ezen belül pedig a 97-es praetorianus felkelés leírását. Plinius szövegében olyan kifejezéseket használ, amelyek korábbi költők (Ovidius, Lucanus) munkáiból azokat a sorokat idézik az olvasó emlékezetébe, amelyek Augustusra és a katonai jelvényeknek a parthusoktól történő nevezetes visszaszerzésére utalnak. S bár Plinius igyekszik elkerülni beszédében, hogy Traianuson kívül másokat is név szerint megemlítsen, az allúziók révén a római történelem nagyjai sorába tudja beilleszteni a császárt. Az allúziók azonban ennél többrétűek: a tanulmány címébe is felvett motívum nem csupán Traianusra vonatkozik, hanem felidézi a rossz emlékű Domitianust is, aki 69-ben hasonlóan átadta, majd visszakapta a hatalmat. Plinius beállításában Nerva és Domitianus voltaképpen egyforma szerepet játszanak, ami azonban nem Nerva befeketítéséről szól, hanem arról, hogy uralkodása első időszakában Domitianus ugyanúgy elfogadható volt a szenátori körök számára, mint Nerva. És ez Plinius korai karrierjének – ami Domitianus kezdeti időszakában ívelt fel – megítélése szempontjából sem mellékes... Az utalás alapjául szolgáló mondatot Suetonius is idézi Domitia-

nusról szóló életrajzában, ami azt mutatja, hogy a rejtett értelmet már az ókorban is felismerték.

Jill Harries (Saturninus the Helmsman, Pliny and Friends. Legal and Literary Letter Collections – Saturninus a kormányos, Plinius és barátai. Jogi és irodalmi levélgyűjtemények) arra az érdekes – és sajnálatos – tényre hívja fel a figyelmet, hogy, bár Plinius több kortársának lehetett levélgyűjteménye, mégis a Pliniusé maradt csak fenn. Ilyen, már elveszett leveleket írtak Plinius jogtudós kortársai, megfogalmazva álláspontjukat egy-egy jogi kérdésben. Ezekből néhány töredék azért bekerült a justinianusi kodifikációba is, de teljes gyűjtemény nem áll rendelkezésünkre. Plinius leveleinek tizedik könyve hasonlít azonban a jogász levelek szerkesztésére (kérdés–felelet levél formában), jóllehet Plinius levelezése a jogértelmezés mellett a jogalkalmazás területét is felöleli. A jogászok leveleivel ellentétben azonban nem ezért maradt fenn, hanem, legalábbis Harries szerint, irodalmi megformáltsága, szerkesztettsége miatt.

A kötetben következő tanulmány sajátos intratextuális viszonyban áll Harries írásával, ugyanis kissé más választ ad arra a tudományban régóta folyó vitakérdésre, hogy vajon Plinius maga szerkesztette-e egybe és adta-e ki leveleit, Harries inkább az igen felé hajlik, miközben *Myles Lavan* írásában (Pliny Epistles 10 and Imperial Correspondence; The Empire of Letters – Plinius leveleinek 10. könyve és a császári levelezés. A levelek birodalma) inkább azt képviseli, hogy a levelek hasonlítanak a császári kommunikáció papyrusokon és feliratokon megőrzött egyéb dokumentumaihoz. Lavan arra hívja fel a figyelmet, hogy Plinius leveleiben, ami a császárhoz való baráti viszonyát vagy a római kormányzat idealizáló képét illeti, nincs semmi eltérő a császári levelezés egyéb példáihoz képest.

A kötetben természetesen más szerzők is szerepet kapnak, jóllehet az ifjabb Plinius a tanulmányok többségében feltűnik. *Gavin Kelly* írása (From Martial to Juvenal. Epigrams 12.18 – Martialistól Juvenalisig. Epigrammák 12.18.) például azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a címében is jelzett martialisi epigramma milyen viszonyban áll Juvenalis első szatírájával. A legtöbb kutató abból indul ki, hogy a fiatalabb költő, vagyis Juvenalis vette például Martialis költemé-

nyét. Kelly viszont amellett érvel, hogy Martialis reagált elismerőleg Juvenalis szatírájára.

A történészek érdeklődésére számot tarthat még *Emma Buckley* tanulmánya, ami a flaviusi epika és a Traianus korabeli történetírás viszonyát járja körül, vagy megemlíthető például a dinasztia váltásban eltűnő és azt túlélő irodalmi, politikai szereplőkkel foglalkozó írás *Victoria Rimmel* tollából, amelynek címe magyarul kissé nehézkesen adható vissza (I will survive (You) – Túlélek/túléllek). E helyütt azonban nincs mód még csak felsorolni sem a kötetbe felvett írásokat, így már csak az egyik szerkesztő, *Alice König* írására térnénk ki röviden, ami Martialis verseinek és Frontinus vízvezetékekről írt munkájának (De aquis) intertextuális viszonyrendszerét vizsgálja (Reading Frontinus in Martial's Epigrams – Frontinus említése Martialis epigrammaiban). Frontinus a politikai élet nagy befolyással bíró tagja, aki alighanem kulcsszerepet játszott a Domitianustól Traianusig zajló hatalomátvételi folyamatban. Néhány technikai jellegű szakmunka írása fűződik a nevéhez. Jelen tanulmány azt a két martialis helyet elemzi bővebben, ahol a költő Frontinust név szerint is megemlíti. Mindkét említés Martialis epigrammáinak 10. könyvében kerül elő, ami azért különösképpen érdekes, mert ezt a könyvet először Domitianus alatt publikálta a költő, majd átdolgozva újra kiadta Traianus uralkodásának elején. Kontinuitás, változás, túlélés a kulcsszavak, amelyekkel a szerző megragadja Martialis e költeményeit. Az egyik költemény a folyamatosságra helyezi a hangsúlyt, míg a másikban a költő és a politikus elváló útjai kerülnek elő. A költő alkotói magányba vonul vissza, míg a politikus magáévá teszi (jelen esetben műveiben is) az új korszak új jelszavait.

König tanulmánya azért sem mellőzhető e rövid bemutatóból, mert egy – a bevezetőben is említett – általános jelenségre hívja fel a figyelmet. A principátus időszakának irodalmát általában a depolitizálódás jegyében írják le, ám ez a néhány év az erős kivétel. A politikai és irodalmi eseményekre a szövegek folyamatosan reflektálnak, amihez gyakran élnek az intertextualitásban rejlő lehetőségekkel, eszköztárral. A szövegszerű áthallásokat tovább komplikálták, hogy a szerzők személyesen ismerték egymást és egymás műveit. Az

ókorban az irodalmi művek a történész munkájának – olykor jobb vagy más híján – fontos forrásai, de forrásértékük, a bennük foglalt információk felhasználhatósága szempontjából elsősorban fontos ismerni és számon tartani az irodalom működési mechanizmusait. Ezt tudatosítja az olvasóban König és Whitton kötete.

Alice König – Christopher Whitton (szerk.): *Roman Literature under Nerva, Trajan and Hadrian. Literary interactions, AD 96–138.* (Római irodalom Nerva, Traianus és Hadrianus uralkodása alatt. Irodalmi interakciók Kr. u. 96–138.) Cambridge University Press, 2018. xvi + 474 o.

Takács Levente